

ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година XLIX, бр. 2,
лето 2023.

Издавач

Међународни центар
књижевности за децу
ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ
Нови Сад, Змај Јовина 26/II
Тел: (021) 66-11-266, 66-13-648
E-mail: zdigre@gmail.com
www.zmajevedejeigre.org.rs

За издавача

Душица Маринковић, директорка

Главно и одговорно уреднице

Др Зорана Опачић

(Бројеви 1 и 2)

Др Снежана Шаранчић Чућура

(Бројеви 3 и 4)

Секретарица редакције

Др Ивана Мијић Немец

Лектура и коректура

Светлана Зејак

Провод, лектура и коректура

инглишког на енглеском језику

Преводилачка агенција

AD INFINITUM

Дизајно решење корица

Наталија Јочин

Графичка уредница

Весна Караџић

Презим

NEO KONS, Нови Сад

Швајцар

AS Bazar, Нови Сад

Часопис издаван тромесечно

Цена овог броја: 600,00 динара

Рачун Змајевих дејчјих игара:

340-11006551-47

САДРЖАЈ

ТЕМАТ: НАИВНА ПЕСМА У НОВОМ ВЕКУ (31)

УРОЊЕНОСТ У САВРЕМЕНИ СВЕТ – КРИТИЧКИ ДУХ САВРЕМЕНЕ ПОЕЗИЈЕ

Страхиња Д. Полић, *Критика света одрељена под маском инфантилности: видови дејчје поезије у савременој српској поезији за децу* 7

Урош З. Бурковић, *Еколошке теме у савременој српској поезији за децу: преглед проблема* 30

Маја S. Verdonik, Sanja J. Nalac Krivacki, *Нивелација дојинос Томислава Тојанка романоу дјетје поезије* 39

Биљана Т. Петровић, *Народне мудрости у поезији Дејана Алексића* 57

Јелена П. Ведаковић Мекотић, *Мудри луци: поезија за децу Дејана Алексића* 66

Јелена Г. Спасић, *Песме Мајке турске и дјеце XXI века кроз перспективу Бруса Лансона* 78

Ода С. Васићева, *Песничке доживљаје или Дејковић Попа Д. Бурђева* 87

Diana J. Zalar, Tea S. Sesar, *Dvojnosti i dvoruka miško/ženskog zrcala Tomislava Zagreba (Dona Nalac, Likov-poezija za mlade, Samobor: Opus Gradina, 2018)* 97

САВРЕМЕНА ПОЕЗИЈА ЗА ДЕЦУ И МЛАДЕ У НАСТАВНОЈ ПРАКСИ

Валерија Б. Јанићијевић, *Савремена поезија и рецепцијски неспоразуми између дјеце и одраслих (на примеру обраде песама Драгомира Турђевића у разредној настави)* 9

Јелена З. Стефановић, *Учешће читања поезије на програмима наставе и учења за први циклус основног образовања* 38

Наташа П. Клајић, *Могућности наставнице тумачити збирке поезије Алишуре Краљевића Марка Бранка Стевановића у основној школи* 53

НОВА ИСТРАЖИВАЊА

Јованка Д. Денкова, Улогама за деца и младе
Момчићи Молча на Јагода Ђукаровски-Стефановић,
слика за едно момчињино растање 123

КРОЗ ОГЛЕДАЛО КРИТИКЕ

Драгољуб Ж. Перих, Награда „Уде (Жрењковић)“
за најбољи роман за децу и младе у 2022. години
(Јелена Анђеловски: *Мика*, Службени гласник,
Београд, 2022) 132

Данијела Д. Костадиновић, Награда „Тордота Ђурековић“
за најбољу књигу за децу и младе у 2022. години
(Јовица Тишма: *Био једном један свирач: шашиве зрине
за нестарилану децу*, Лагуна, Београд, 2022) 136

Даница В. Столић, Нова тумачења стваралаштва
Насихе Капирин-Харић (Књига о Насихи 1–11,
Ур. Шимо Ешић, Институт за дјечју књижевност,
Тешањ, 2022) 140

Милутин Б. Ђуричковић, *Журник о Бајкама*
(*Бајка у 21. вијеку – изазови новог времена I (Журник)*,
Ур. Вилдана Печенковић, Сарајево, Удружење ФАНИ, 2022) 142

Свој
Фили

ПРЕДНО

П
за
и од

CIP –
Библи

821-9

ДЕТИ
децу

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др Владислава Горанић Петковић
Филозофски факултет Универзитета
у Новом Саду

Др Тамара Грујић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача,
Кикинда

Dr hab. Justyna Deszcz-Tryhubczak
Instytut Filologii Angielskiej, Uniwersytet
Wrocławski, Polska

Prof. dr. sc. Dragica Dragun
Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku, Republika Hrvatska

Prof. dr. sc. Tihomir Engler
Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja
Strossmayera u Osijeku, Republika Hrvatska

Ph. D. Eugene Y. Evasco
Department of Filipino and Philippine Literature,
College of Arts and Letters, University
of the Philippines-Diliman, Manila,
Philippines

Др Ивана Игњатов Половић
Висока школа струковних студија
за образовање васпитача,
Нови Сад

Dr Vanessa Joosen
Universiteit Antwerpen, België

Мр Мирјана Карановић,
виша стручна сарадница, Матица српска,
Нови Сад

Dr Anna Kérchy
Associate Professor at the English Department
of the University of Szeged,
Hungary

Dr. sc. Andrijana Kos Lajtman
Učiteljski fakultet (odjeljenje u Čakovcu)
Sveučilišta u Zagrebu, Republika Hrvatska

Dr Weronika Kostecka, adiunkt
Zakład Literatury Popularnej, Dziecięcej
i Młodzieżowej, Instytut Literatury Polskiej,
Warszawa, Polska

Проф. др Јелена Панић Мараш
Учитељски факултет Универзитета
у Београду

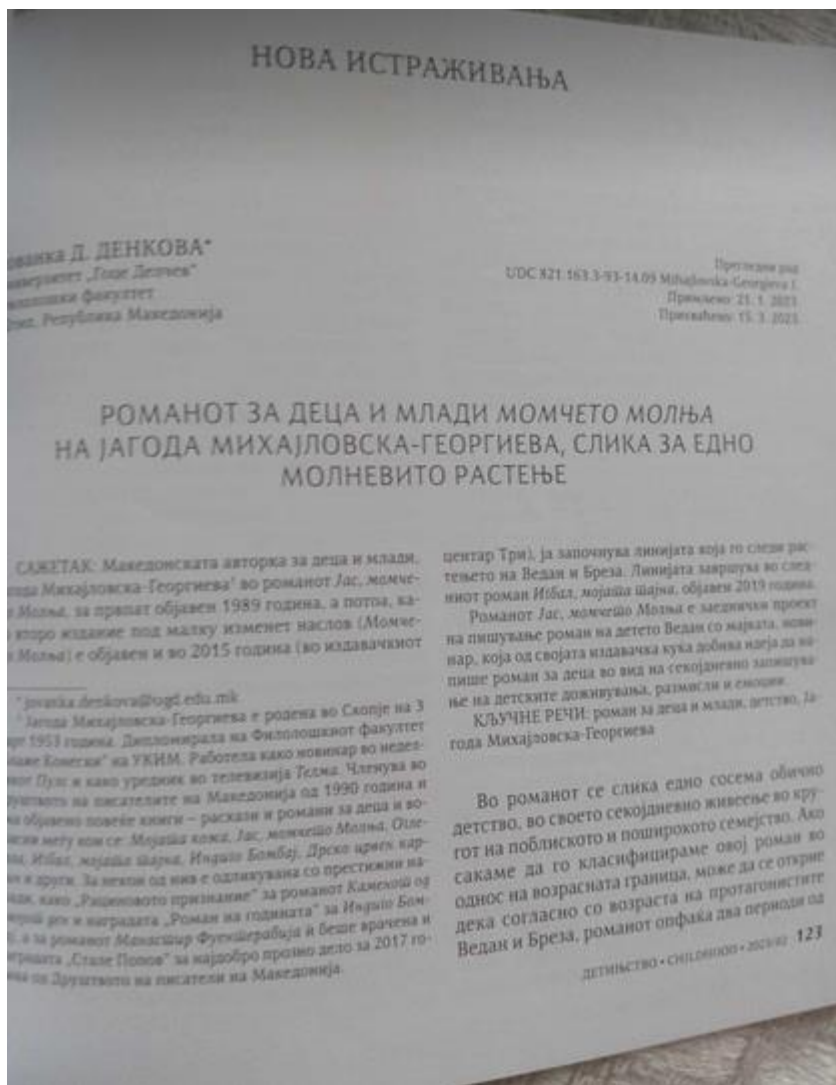
Prof. dr. sc. Sanja Roić
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Republika Hrvatska

Prof. dr. Igor Saksida
Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani,
Republika Slovenija

Др Тијана Тропин, научни сарадник
Институт за књижевност и уметност,
Београд

Dr. sc. Marijana Hamersak, viša znanstveni
surađnica
Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
Republika Hrvatska

Проф. др Валентина Хамовић
Учитељски факултет Универзитета
у Београду

Јованка Д. ДЕНКОВА
Универзитет „Гоце Делчев“
Филолошки факултет
Штип, Р. Македонија

РОМАНОТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ „МОМЧЕТО МОЛЊА“ НА ЈАГОДА МИХАЈЛОВСКА-ГЕОРГИЕВА, СЛИКА ЗА ЕДНО МОЛНЕВИТО РАСТЕЊЕ

САЖЕТАК: Македонската авторка за деца и млади, Јагода Михајловска-Георгиева¹ во романот „Јас, момчето Молња“, за првпат објавен 1989 година, а потоа, како второ издание под малку изменет наслов („Момчето Молња“) е објавен и во 2015 година (во издавачкиот центар Три), ја започнува линијата која го следи растењето на Ведан и Бреза. Линијата завршува во следниот роман „Игбал, мојата тајна“, објавен 2019 година.

Романот „Јас, момчето Молња“ е заеднички проект на пишување роман на детето Ведан со мајката, новинар, која од својата издавачка куќа добива идеја да напише роман за деца во вид на секојдневно запишување на детските доживувања, размисли и емоции.

Клучне речи: роман за деца и млади, детство, Јагода Михајловска-Георгиева.

Во романот се слика едно сосема обично детство, во своето секојдневно живеење во кругот на поблиското и поширокото семејство. Ако сакаме да го класифицираме овој роман во однос на возрастната граница, може да се открие дека согласно со возраста на протагонистите Ведан и Бреза, романот опфаќа два периоди од растењето на Ведан, периодот на детството и периодот на преминот кон предадолесценцијата.

Во рамките на семејството ги согледуваме отворените односи меѓу родителите, релацијата деца-возрасни, релацијата (постар) брат- (помала) сестра, релацијата внуци-дедовци/баби, односите меѓу братучедите итн. Семејството на Видан е модерно семејство во кое родителите се презафатени со професиите (таткото е доктор-уролог, а мајката е новинар) кои бараат нивна постојана достапност и ангажираност. Оттука, на десетгодишниот Ведан многу му пречат телефонските јавувања на луѓе кои бараат лекарски совети: „Многу го сакам оној дел од вечерта кога завршува телевизискиот дневник. Јас и Бреза тогаш обично вечераме, а татко ми и мајка ми седат заедно со нас, или се тука некаде, во наша близина, и нешто си разговараме. Во тие момент постојано стравувам да не засвони телефонот, или пак некој да не ни дојде на гости и да нè прекине во разговорот. Стравувам и да не го повикаат итно татко ми во болница, но исто така и од тоа да не рече мајка ми: - Ајде побрзајте со вечерата, да ве легнам, зашто имам да пишувам текст за утре“

¹ Јагода Михајловска-Георгиева е родена во Скопје на 3 март 1953 година. Дипломирала на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ на УКИМ. Работела како новинар во неделникот „Пулс“ и како уредник во телевизија „Телма“. Членува во Друштвото на писателите на Македонија од 1990 година и има објавено повеќе книги – раскази и романи за деца и возрасни меѓу кои се: „Мојата кожа“, „Јас, момчето молња“, „Огледала“, „Игбал, мојата тајна“, „Индиго Бомбај“, „Дрско црвен кармин“ и други. За некои од нив е одликувана со престижни награди, како „Рашиновото признание“ за романот „Каменот од твојот ден“ и наградата „Роман на годината“ за „Индиго Бомбај“, а за романот „Манастир Фуентерабија“ ѝ беше врачана и наградата „Стале Попов“ за најдобро прозно дело за 2017 година од Друштвото на писатели на Македонија.

(Михајловска- Георгиева 2015: 18), но уште повеќе му пречи преголемата ангажираност и патувања на мајка му, заради што мора да ангажираат и домашна помошничка. На неколку места во романот се спомнува помошничката Нерка и како да провејува некое незадоволство заради презафатеноста на мајката. Децата ги набљудуваат односите на нивните родители со нивните партнери и со другите луѓе, а овие интеракции вклучуваат бројни домени на приврзаност како што се давање и барање поддршка, емоционална блискост, потпирање на други луѓе итн. Врз основа на она што го забележале, децата создаваат ментални репрезентативни модели, односно нивните правила на размислување, однесување и чувства во односите со другите луѓе (Smojver-Ažić 2016). Инаку, очигледна е фасцинираноста на Ведан од професијата на мајка му која патува низ светот, по разни филмски фестивали. Можеби најевидентен е копнежот на Ведан по мајка каква што имаат и другите деца, но и љубовта кон неа е расказот кој го напишал за мајка си на последниот училишен ден. Хуморно зазвучуваат речениците на Ведан за улогата на мајката во секојдневниот живот на децата: „Мојата мајка секое утро станува порано од сите нас и ни подготвува појадок пред да излеземе од дома... – Ова го излажав“ (Михајловска- Георгиева 2015: 142). Низ целата книга, преку ликот на мајката, авторката проговорува за феминизмот и за отфрлување на традиционалната слика за улогата на жената во семејството, па наспроти повременото истакнување на мајкината отсутност, се даваат слики за нејзиниот посебен однос со децата, конкретно при разговорите со нив за важни животни прашања, како и прекрасните приказни кои им ги раскажува: „Мојата мајка знае да раскажува прекрасни приказни, со мене разговара како да ми е другарка, а јас најмногу од сè ја сакам Васината торта што таа ја приготвува за новогодишните празници. Мојата мајка ретко ме кара и речиси воопшто не ме тепа. Понекогаш, кога ќе претера, ме казнува, но јас и тогаш кога сум ѝ лут, бескрајно ја сакам“ (Михајловска- Георгиева 2015: 142-143). Токму затоа, кога мајка му ќе побара помош од него – заедно да напишат роман за деца, тој веднаш прифаќа да ги запишува своите доживувања: „Ја погледнав под око. Убаво ја разгледав од петици до глава и веќе немав дилеми: мојата мајка никако, ама никако не ми личеше на писател“ (Михајловска- Георгиева 2015: 12). Инаку, резултатите од бројни студии укажуваат дека мајката останува централна фигура во семејството со која децата развиваат посебен однос на приврзаност. Од квалитетот на тој однос зависи и понатамошната способност за

поврзување со врсници или градење на интимни емотивни врскина кај тие деца, но како возрасни индивидуи во животот (Doyle, Lawford, Markiewicz 2009).

Посебно внимание заслужува и односот на Ведан со помалата сестричка Бреза, која како четиригодишна, за свој идол го има постариот брат, кој ја чува додека родителите се излезени и му поставува мноштво прашања на кои и тој самиот нема одговор. Истовремено, тоа е Бреза која врвно знае и да го разлути кога недозволено му влегува во собата и му буричка низ работите или кога тој е казнет заради неа: „Чудно е тоа со Бреза. Понекогаш ја сакам повеќе и од мајка ми и од татко ми, а понекогаш...“ (Михајловска- Георгиева 2015: 84); „Да не беше родена, немаше кој да ми пречи. Само мене ќе ми купуваа играчки и сладоледи, и само мене ќе ме сакаа тато и мама. Не ќе имаше кој да ме нервира. Таа постои само да ми го загорчува животот. Не ја сакам. Ќе се откажам во весник од неа...“ (Михајловска- Георгиева 2015: 86); „Нејзе не ѝ недостига влакно од косата, а јас сум казнет заради неа. Колку е животот неправеден, ја оплакував својата зла судбина“ (Михајловска- Георгиева 2015: 86). Истражувањата покажуваат дека љубомората помеѓу браќата и сестрите е сосема вообичаена работа во семејства кои се состојат од двајца родители (мајка или татко) и две деца(браќа и сестри). Но, позитивниот квалитет на брачните односи (т.е. љубовта и одржувањето на врската) се покажало како особено силен предиктор за способностите на постарите браќа и сестри да ги регулираат реакциите на љубомора кај помладите браќа/сестри (Volling, McElwain, Miller 2002). Малата Бреза покажува знаци на љубомора кон Ведан, поточно кон неговиот третман на повозрасен од страна на возрасните членови на семејството (заминувањето на излет со дедото на планина, гледање фудбалски натпревар со таткото и сл.). Всушност, Бреза го обожава и му се восхитува на својот постар брат, па затоа со особен интерес „истражува“ во неговата соба во негово отсуство, постојано влегува кај него, му поставува „невозможни“ прашања, како она „од каде доаѓаат децата“. Како и да е, факт е дека односите меѓу децата во семејството, независно дали се од ист пол, иста или приближна возраст, афинитети и интереси, е една од најтрајните социјални врски. Во зависност од времето кое го поминуваат заедно, како и од квалитетот на нивната интеракција, тие меѓусебно можат да си бидат одлично друштво, емоционална поддршка, помош и наклонетост. Но, во разни периоди од животот, меѓу нив можат да се јават и конфликти, кои во детството скоро да се и секојдневна појава (Vandel, Bailey 1992). Ведан и Бреза, исто така, скоро секојдневно имаат конфликти и тоа најчесто заради повредата на

приватниот простор на Ведан и најчесто тие завршуваат со кавга, малку борба и сл. Но, Ведан е секогаш свесен за својата поголема физичка сила и се потсетува на предупредувањата кои му ги дале родителите: „Таа со молскавична брзина грабна два од моите шаховски коњи и се стрча кон вратата. Ја стигнав во еден скок и ѝ ги дрпнав коњите. – Дај ми ги, дај ми ги! – почна да вреска. – Не дери се! – ѝ ја затворив устата со рака...Таа ми ја гризна раката. Солзи ми се појавија во очите од болка. – Лошотилак еден! – спискав и ја „нокаутирав“ со едно лево кроше, оти сум левучар“ (Михајловска- Георгиева 2015: 84). За среќа, родителите навреме ја согледуваат нетрпеливоста меѓу децата, но и фактот дека Ведан се менува, поточно влегува во периодот на предадолесценција, па преку разговори со него, му укажуваат на нивната заедничка задача да ја воспитуваат Бреза како да се однесува: „Татко ми седна до мене, ме прегрна и ја избрка Бреза и мајка ми од собата. – Имаме машки разговори... Знам јас дека Бреза е здодевна и дека често таа ја започнува кавгата. Ама тебе ти се лутам како не наоѓаш начин како да ја смириш, а кога сакаш, умееш тоа да го сториш. Нели е така? Мала е и ние тројцата мораме да ја учиме и да ја воспитуваме. Најмногу од сите – ти, зашто тебе постојано те имитира, и ти си ѝ најголемиот пример, и за добро и за лошо“ (Михајловска- Георгиева 2015: 87). Оттогаш, Ведан станува потрпелив со сестричката и работите се менуваат, зашто потслушнува дека родителите сметаат дека тој влегува во пубертет, збор непознат, чие значење ќе го побара во семејниот речник, како и сите непознати зборови. А откако ќе прочита, секојдневно исчекува да му се случи „пубертетот“, секојдневно се гледа во огледалото и сл.

Уште на почетокот од романот, младите читатели се запознаваат со десетгодишниот Ведан и неговите настојувања да си го обезбеди местото на водач во неговата „банда“ преку измислување на опасни авантури. Интересен е фактот што при тоа му помагаат доживувањата при патувањата со неговиот дедо, па со нивна надградба со помош на неговата сè уште детска фантазија, произлегуваат интересни приказни. Тие приказни подоцна ќе му помогнат и при судирот со „бандата“ на децата од Домот за деца без родители, наречени „Црни пантери“. И покрај навидум едноставната структура, предадена преку нарацијата, авторката во овој роман загатнала секојдневни општествено-актуелни теми. Пред сè, таа проговорува за состојбата во домовите за деца без родители, каде малиот Ведан нè запознава со психологијата, животот, судбините на децата од домот, но и предрасудите кон нив. Децата и адолесцентите отсекогаш биле во фокусот на студиите на

истражувачите за ментално здравје. Нивните студии ги истакнуваат емоционалните проблеми како депресија, анксиозност и тешкотии во социјалната интеракција, како и проблеми во однесувањето, како хиперактивност и сл (Vinnakota, Panigrahi, Manasa 2018).

Демонизирањето на старата баба која живее во трошна куќичка, која децата е ја прогласат за вештерка и ќе ѝ го скршат прозорчето на куќичката, ќе ги доведе во контакт со децата од домот. И кај Ведан, како и кај неговата баба, во почетокот преовладуваат предрасуди за овие деца: „Ауу, знае ли татко ти дека со него се дружиш? Може си е добро детено, не велам не е, ама да внимаваш да не ви снеса нештоод дома, има и багабонти во тие домови... Богами, не знам што да речам. ... Јас на моите деца, кога беа мали, им забранував да примаат другарчиња ако не бевме ние дома... А и овој твој другар, би можел да биде малку почист. Види каков е. Барем сапун и вода секаде има, ако нема некои поголеми удобства.“ (Михајловска- Георгиева 2015: 154). Но, постепено кај Видан се менува мислењето за нив, особено откако ќе се запознае со нивните трагични судбини. За тоа свој придонес има и неговиот татко со длабоко поучните зборови: „Трагични се нивните судбини, да знаеш, многу трагични. Ним воспитувачите во Домот треба да им ги заменат рдителите коишто, од овие, или од оние причини, не сакале, или не биле во можност да ги задржат крај себе. Некои од нив се најдени уште како мали бебиња, понекогаш на улица, понекогаш дури и на ѓубришта. Некои, пак, имаат мајки кои, откако ги родиле, доброволно ги оставиле по домовите затошто не можеле да ги исхрануваат, нечии родители прерано умреле, нечии биле тешки алкохоличари, или...“ (Михајловска- Георгиева 2015: 105). Во знак на солидарност, и Ведан почнува да се облекува како нив: „Ги облеков најизвалканите и најнеугледните панталони што ги имам и најизбледената маичка што ја пронајдов во плакарот. – Каде ќе одиш ваков? – свика мајка ми. – Погледни се на што личиш! Како да немаш што да облечеш, зар не гледаш дека панталоните ти се отпарани назад?“ (Михајловска- Георгиева 2015: 107);

Емоционалните и бихејвиоралните проблеми се почести кај сирачињата и другите ранливи деца бидејќи тие се изложени на злоупотреба, експлоатација, запоставување, недостаток на љубов и грижа од родителите.² Тие, исто така, имаат поголема веројатност да бидат желни за емоционална близина, несигурни, но и емоционално сиромашни. Покрај

² Childlineindia.org. Childline India Foundation. Available from: <http://www.childlineindia.org.in/children-without-parental-care-india.htm>. [Last updated on 2017 Mar 01].

овие фактори, повеќето од нив се воспитувани во институционални домови каде што индивидуалната грижа е несоодветна. Сите овие фактори можат социјално и емоционално да предизвикаат нарушувања кај овие деца (Musisi, Kinyanda, Nakasujja, Nakigudde 2007).

Едно од овие деца, симболично наречено Чавка, желно за емоционална блискост со некого, си ја „присвојува“ оваа баба како своја, вистинска баба: „-Чавка, што зборува овој малиов? Таа е твоја баба, или не е? – На мајка ми мајка – одговори Чавка и малку го тргна погледот настрана. – Како знаеш дека ѝ била мајка, кога ти ни мајка ти своја не си ја познаваш? – го подбуцна Трска смеејќи се. – Знам, знам – се заинаети Чавка. Што ви е вам гајле од каде знам?“ (Михајловска- Георгиева 2015: 98).

Во рамките на семејството, Ведан остварува одлична комуникација и со својот дедо Борис (заеднички излет во планината, патување со воз и др.). Дедото е оној кој му ја дава генеалогичката на нивното семејство, му раскажува за времето поминато во војната, но и појаснување на одредени термини. Во тоа време, кога сè уште нема мобилни телефони и интернет, дедото е оној кој им пее фолклорни детски песни на внуците, но и им ја раскажува легендата за убавата Дуња Ѓузел, со што ја негува љубовта кон фолклорот кај децата и им ги пренесува нашите културни вредности. Затоа, Ведан ќе биде загрижен кога кај дедото ќе се забележат првите напреднати знаци на деменција и неговите сè позачестени „губења“ од домот при потрагата на неговата некогашна другарка од детството Анка. Авторката многу експлицитно го прикажала стравот на домашните во тие мигови, и како инспирација од тој страв, со надградба на фантазијата и сето она што претходно му го имал раскажано дедото за своето детство, Ведан ќе измисли една необична (сказновидна!) авантура за посетата на дедото и Ведан во светот на цуцињата. Таа своја приказна тој ќе ја запише и ќе ѝ ја раскаже на Бреза. Во тој „короловски свет“ со испивање на виолетова течност со пријатен мирис, дедото се смалува, се враќа во детството, каде се играат некогашните игри („челик-чомак“, „ашици“, „родана и вретена“), каде топките за играње во многу нешто се разликуваат од денешните, каде децата јадат нешто што е незамисливо за денешните деца: „Од една кошница цуцето вадеше парчиња леб намачкани со маст, нане и црвен пипер и им ги подаваше на децата. И јас ја пружив раката, иако знаев дека тоа јадење нема да ми се допадне, оти се сетив, баба еднаш ни намачка маст за вечера, и ни кажа дека, кога биле деца, најмногу сакале тоа да го јадат. Јас пробав и таквото лепче тогаш го оставив неизедено. Ама она од цуцето, за чудо, многу ми се заслади“ (Михајловска- Георгиева 2015: 36-37).

За жал, дедото Борис ја губи битката со животот. Со тоа, авторката воведува една тема за која во литературата за деца и млади претпазливо се говори – темата на смртта.

Темата на смртта во литературата за деца и млади често се претставува како табу – се смета дека детството и безгрижноста се неспоиви со сознанието за смртта и распаѓањето. Во литературата за деца и млади што се занимава со смртта, можно е да се најдат многу насочени библиотераписки текстови кои се обидуваат да го ублажат шокот кај децата од сознанието за смртта. Пајниќ смета дека постојат три основни фази на кои овие библиотераписки текстови го наведуваат читателот: идентификација (читателот се поистоветува со ликот), катарза (читателот споделува мисли и чувства со ликот) и увид (со помош на ликот читателот разбира како да се справи со проблемот). Повеќето од овие типови текстови се наменети за одредена возраст на детето, со оглед на неговата способност да ја разбере смртта. Како што е наведено од Бруно Профака и Сена Пуховски (2010: 8), децата на возраст меѓу три и седум години не ја разбираат загубата, но тие се интуитивно свесни за тоа и се склони да ја мистифицираат и персонифицираат смртта и може да ја сфатат смртта како казна. Освен тоа, немаат доволно развиен речник за да ги изразат своите мисли и чувства. Постарите деца (од седумгодишна возраст до адолесценција) ја разбираат неизбежноста, конечноста и неповратноста на смртта, покажуваат емоции и имаат силна потреба да одржуваат контакт со починатиот. Реакциите на децата на загубата може да бидат различни: од однесување „како ништо да не се случило“, тешкотии при одвојување, чувство на вина, обвинување на возрасните или гнев (Рајниќ 2015).

При читањето на романот за момчето Видан-Молња, ги пронајдовме сите елементи за кои зборува Пајниќ. Имено, со оглед на нејзината возраст, малата Бреза не ја сфаќа конечноста на смртта на дедото: „Кога ќе си дојде дедо од болница? – ја праша таа мајка ми. – Нема да си дојде. Умре – рече кусо и едноставно мама, како да вели: Во самопослуга е. – Лажеш – се насмеа Бреза. – Уште е во несвест и ќе оздрави како баба Санда кога ја оперираа, нели? – Нема да оздрави – суво одврати мајка ми. – Умрен е. – Па кога остарел толку брзо?! – праша Бреза. – Не беше стар, а ти ми рече дека само многу, многу старите умираат“ (Михајловска- Георгиева 2015: 171). Поинаква е ситуацијата со Ведан, кој иако е изненаден од ненадејната смрт на дедото, многу повеќе е изненаден од однесувањето на блиските, кои навидум не се тажни или растревожени, заради што кај него се јавува дури и чувство на гнев: „За нас старите е нормално еден ден да умреме. Баба тоа го изговори со

мирен глас и, како ништо да не се случило, продолжи да готви крај печката. Можно ли е да не ѝ е жал и да не ѝ се плаче? Се чудев. Изгледаше дека со дедо ми Баџак беа многу блиски, а сега, ете, излегува дека не ѝ бил ни најмалку драг... Сето тоа ме тревожеше. Дури и на дедо ми Баџак по малку му се лутев што умре без да ме викне, или барем да ми соопшти на некој начин дека има намера тоа да го стори. Да ме повикаше да се поздравиме, или да се разболеше од некоја неизлечива болест, па неговата смрт да личеше на нормалните“ (Михајловска- Георгиева 2015: 162-163). Ведан е мошне зачуден од однесувањето на возрасните и на самиот ден на погребот на дедо му: „Постојано одевме до самопослуга и влечкавме полни торби со пиво, кока-коли, сокови, салами и кашкавали. Морам да признаам дека беше дури и забавно. Како да е роденден, си мислев, а потоа веднаш си спомнував дека дедо не е со нас и се растажував... Дури и се смееја гласно кога разговорот се сврте на нивната заедничка младост и годините на школувањето. Види ги ти нив, си мислев, како убаво се разонодуваат, како да се на забава. Најмногу ме чудеше што и мајка ми се смееше весело... Не можев да ги слушам, толку им бев лут“ (Михајловска- Георгиева 2015: 172-173). Како начин да ја прифати смртта како нормалност, неговата мајка го носи и на гробишта каде преку приказната за бесмртниот Хајлендер, Видан ја сфаќа трагиката на тоа да се биде бесмртен. Но, таму, шетајќи меѓу гробовите, случајно ќе налета и на гробот на бабата на момчето Чавка од Домот и тоа ќе го погоди до дното на душата: „Немаше зошто да се срамам од солзите што ми се собраа во очите. Ни мама не се срами, зошто, па јас? Плачев истовремено и за бабичката, и за дедо ми и за кучето Синга (кучето на починатиот дедо – ЈД) за кое стравував да не умре од жал, толку тажно изгледаше, ништо не јадеше и одвај се движеше.“ (Михајловска- Георгиева 2015: 178)

Во желбата да ја негира реалноста во која постои смртта на дедото, Видан измислува фантастична приказна за полноќното нишање на нишалките во паркот. Дејството на приказната се случува во глуво доба, на полноќ: ...очните капаци ми се лепеа еден со друг и мислите во главата ми се мешаа, толку ми се спиеше... полноќ е, си помислив, сидниот часовник на чичко Јово од станот над нашиот тукушто отчука дванаесет пати... Надвор имаше и полна месечина... Оеднаш, чув чудни звуци. Однаввор, од длабоката ноќ, до мене допираше чкрипавиот звук на нишалките во паркчето пред зградата“ (Михајловска- Георгиева 2015: 156). А таму, под месечината, ќе ги види своите починати претци, а меѓу нив и дедо му, но пред да успее да му каже колку им недостига, тој исчезнува: „Едноставно

го снема, заедно со сите други што беа со него. Стоев, сам на полноќ, под белата месечева светлина и од тага се расплакав. Плачејќи се вратив дома. Никој го немаше забележано моето отсуство. Звукот на нишалките не се слушаше“ (Михајловска- Георгиева 2015: 159). И покрај тоа што Видан е нараторот на приказната за која знае и мајка му, останува некое магливо нејасно чувство дали приказната навистина се случила, дали е производ на сонот или Видан ја измислил.

И брза Видан кон пубертетот кој нестрпливо го очекува да дојде, секојдневно гледајќи се во огледало со надеж дека ќе забележи некои промени, иако не е свесен дека со појавата на емоциите кон девојчето Снеже и разислувањето за својот изглед, веќе настапуваат промените кај него. На тој трнлив, но сепак прекрасен пат, сопатници и советници ќе му бидат родителите кои му ги даваат најкорисните и најискрените совети на патот на растењето, како оној совет од мајка му за градењето на сопствен, индивидуален вкус кај секој човек, како поуката од татко му по кршењето на прозорецот на куќата на бабата на Чавка и одговорноста и извинувањето кое мора Видан да го понуди.

На крај, кога мајката безнадежно смета дека не успеала да го напише романот среди сите настани, синот ја открива вистината дека сепак заеднички го напишале: „Ти си го напишал самиот. Еве го нашиот роман, во оваа твоја тетратка. Прекрасен е, не би можела таков да напишам. Признавам. Ми преостанува само да го пречукам на машината за пишување и да му го однесам на директорот... Без намера тоа да го сториш, ти самиот си напишал роман.“ (Михајловска- Георгиева 2015: 184). Единствено што го плаши Видан е незавршеноста на романот, заради што мајката го советува: „Бескрајна е приказната на животот и живеењето, и добро е што е така“ (Михајловска- Георгиева 2015: 185).

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

1. Childlineindia.org. Childline India Foundation. Available from: <http://www.childlineindia.org.in/children-without-parental-care-india.htm>. [Last updated on 2017 Mar 01].
2. Doyle, Anna Beth., Lawford, Heather and Markiewicz, Dorothy. *Attachment Style With Mother, Father, Best Friend, and Romantic Partner During Adolescence*, Journal of

Research on Adolescence, 2009, 19(4), 690–714,

<https://www.researchgate.net/publication/227932777>, 19.01.2023

3. Kaur R, Vinnakota A, Panigrahi S, Manasa RV. (2018). *A descriptive study on behavioral and emotional problems in orphans and other vulnerable children staying in institutional homes*. Indian J Psychol Med 2018;40:161-8.
4. Михајловска- Георгиева, Јагода. *Момчето Молња*, Три, Скопје, 2015.
5. Musisi S, Kinyanda E, Nakasujja N, Nakigudde J. *A comparison of the behavioral and emotional disorders of primary school-going orphans and non-orphans in Uganda*. Afr Health Sci;7:202-13, 2007.
6. Pajnić, Sanja. *Jezik smrti i smrt jezika: holokaust u književnosti za djecu i mlade*, Libri & Liberi, Hrvatska udruga istraživača dječje književnosti, Zagreb, 4 (1), 45-60, 2015.
7. Smojver-Ažić, Sanja., Jakovčić, Ines. *Percepcija prošlih odnosa i privrženost adolescenata i njihovih majki*, Psihologijske teme 15, 1, 59-80, 2006.
<https://hrcak.srce.hr/11832>, 19.01.2023.
8. Vandell, Deborah Lowe, Bailey, Mark Dixon. *Conflicts between siblings* (in: *Conflict in Child and Adolescent Development*, edited by Carolyn Uhlinger Shantz, Willard W. Hartup), Cambridge Studies in Social and Emotional Development, Cambridge University Press, 1992, стр.242.
9. Volling, Brenda L., McElwain, Nancy L., and Miller, Alison L. *Emotion Regulation in Context: The Jealousy Complex between Young Siblings and Its Relations with Child and Family Characteristics*, *Child Development*, Vol. 73, No. 2, pp. 581-600, 2002.
<https://www.jstor.org/stable/3696376>, 19,01.2023.

Jovanka D.DENKOVA

A NOVEL FOR CHILDREN AND YOUTH "THE LIGHTNING BOY" BY YAGODA MIHAILOVSKA-GEORGIEVA, A PICTURE OF A LIGHTNING GROWTH

Abstract: The Macedonian author for children and young people, Jagoda Mihajlovska-Georgieva, in the novel "I, the Lightning Boy", was first published in 1989, and then, as a second edition under a slightly modified title ("The Lightning Boy"), it was also published in 2015 (in the publishing center Three), begins the line that

follows the growth of Vedan and Breza. The line ends in the next novel "Igbal, My Secret", published in 2019. The novel "I, the Lightning Boy" is a joint project of writing a novel by the child Vedan with his mother, a journalist, who got the idea from her publishing house to write a novel for children in the form of daily recording of children's experiences, thoughts and emotions.

Key words: novel for children and young people, childhood, Jagoda Mihajlovska-Georgieva.